

У сучасній українській історіографії існують суттєві розбіжності щодо оцінки В.д. Більшість дослідників проблеми визначають безвихідне становище уряду УНР при укладені угоди з Річчюпосполитою і цим пояснюють ту непомірно дорогу ціну, яку заплатив Петлюра за допомогу з боку Пілсудського у боротьбі проти більшовиків. Група інших дослідників стверджує, що спільний похід українських та польських військ у квітні 1920 р. на Київ мав всі ознаки інтервенції і водночас вніс певні антагонізми в українсько-польські відносини. Разом із тим, серед істориків поширена думка про В.д. як об'єктивну необхідність задля отримання військової й політичної підтримки з боку Речіпосполитої проти більшовицьких сил в збройній боротьбі українського народу за власну державність.

Літ.: Шелухін С. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. – Прага, 1926; Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1964, т. 2.; Віднянський С.В. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрями наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці // Український історичний журнал, 2003, № 2.

О.С. Черевко.

ВАРЯГИ (від давньоскандинавського var – обітниця, клятва) – найменування скандинавських воїнів, що, очевидно, виникло на руському ґрунті в середовищі скандинавів-найманців наприкінці 9 – початку 10 ст. і первісно позначало скандинавських воїнів, прийнятих на певних умовах (за угодою) до війська руських князів. Перша згадка про найм В. міститься в “Повісті временних літ” під 941 в оповіді про підготовку великого князя київського Ігоря Старого до походу на Візантію. В ісландському “Пасмі (Сазі) про Еймунда” докладно описується процедура укладення та умови угоди найму В. до руського війська за Ярослава Мудрого.

У “Повісті временних літ” слово В. вживається на позначення скандинавів взагалі, незалежно від їх місцеперебування і характеру діяльності. Крім як в етнографічному вступі, укладач “Повісті...” жодного разу не вживає конкретних скандинавських етнонімів. Літописець розрізняє варягів і русів: і Рюрик, і перші руські князі Олег та Ігор, і княгиня Ольга (судячи з імен, скандинави за походженням) називаються ним не “варязькими”, а “руськими” князями; В. і руси представлені як різні частини війська Ігоря. Поступово розрізнення В. і русів переходить у їхнє протиставлення, а образ В. набуває рис небезпечного чужоземця, наприклад у розповіді про захоплення Володимиром Святославичем Києва 978. Зміна ставлення до В. простежується в описі новгородських подій 1015-16, коли князь Ярослав Мудрий визнає “своїми” новгородців, а “чужими” – В., і у знаменитому вислові князя Мстислава Володимировича після Лиственської битви 1024, який також називає В. “чужими”. Використання слова “В.” у “Повісті...”

припиняється з середини 11 ст.; пізніше воно трапляється 2-3 рази у Лаврентіївському літописі і Київському літописі, а у Новгородському першому літописі є лише назви скандинавських народів (донь, гьте, урмане, свеи), що, напевно, відображає зміни в характері відносин Русі із скандинавськими країнами.

Наприкінці 10 – початку 11 ст., у зв'язку з формуванням у Візантії імператорської гвардії із скандинавських найманців, найменування В. проникає до Візантії у формі βαράγγοι (вперше згадане 1034); раніше, від 911, військові контингенти, що прибували з півночі та сходу Європи і брали участь у воєнних діях Візантії, мали назву “роси”. Візантійські автори розрізняють “палацових” (тобто імператорську гвардію в Константинополі) і “зовнішніх” (у складі польової армії) “барангів”. Напевне, разом з воїнами-В., що вертались на батьківщину, найменування βαράγγοι потрапило до Скандинавії, де набуло форми vaeringi, але виключно для позначення скандинавів, що побували у Візантії.

Літ.: Jacobsson G. La forme originelle du nom des varégues //Scando-Slavica, 1954, t.1; Schramm G. Die Waräger... //Die Welt der Slaven, 1983, Bd. 28; Мельникова Е.А., Петрухин В.Я. Скандинавы на Руси и в Византии в X–XI вв.: К истории названия “варяг” //Славяноведение, 1994, № 2; Rub H. Waräger //Lexikon des Mittelalters, 1997, Bd. 8.

О.О.Мельникова.

ВАТИКАН (офіц. назва – **Lo Stato della Città del Vaticano**) – держава-місто, резиденція Папи (“апостольська столиця”) та римської курії. Розташований на однойменному пагорбі Риму. Площа 0,44 км², поза межами якої ще розміщено низку установ В. Населення 821 особа (2007). Історія В. як центру католицької церкви сягає раннього середньовіччя – з постановом 756 на території Середньої Італії теократичної держави – Папської (Церковної) області. Теперішній статус В. визначено Латеранськими угодами 1929 з урядом Італії, згідно з якими відновлено світську владу пап, втрачену ними внаслідок утворення об'єднаного Італійського королівства в 1870. У В. працюють найвищі органи католицької церкви. Глава В. – Папа – обирається довічно таємним голосуванням колегії кардиналів. Йому належить законодавча та виконавча влада. У своїй політичній і духовній діяльності В. спирається на розгалужений апарат католицької церкви у світі і пов'язані з нею релігійні та світські організації, профспілки, жіночі, молодіжні, інші католицькі об'єднання, мережу власних засобів інформації та освітніх й наукових закладів. Економічну основу В. складають доходи від капіталовкладень й пожертв. На основі конкордатів (угод) він підтримує дипломатичні відносини з багатьма державами.

Під час християнізації Русі апостольська столиця започаткувала дружні відносини з Києвом. Перші безпосередні дипломатичні зв'язки між ними